

Stanowisko paprotnika kolczystego *Polystichum aculeatum* na ostańcach jurajskich koło Jerzmanowic

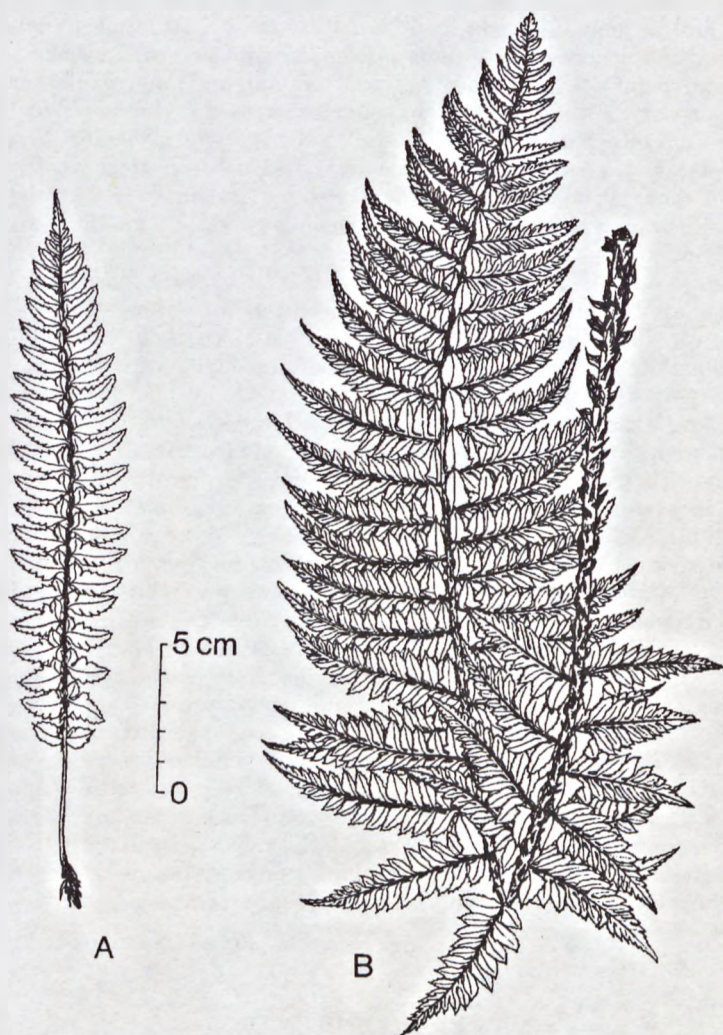
Rodzaj paprotnik *Polystichum* reprezentują w naszej florze trzy gatunki: paprotnik ostry *P. lonchitis* (L.) Roth, paprotnik kolczysty *P. aculeatum* (L.) Roth i paprotnik Brauna *P. braunii* (Spenn.) Fée. Są to rośliny górskie, w naszym kraju mające centrum występowania w Karpatach i Sudetach, spotykane jednak także na nizinie, gdzie rosną na izolowanych, rozproszonych stanowiskach (Zając 1996).

Paprotnik kolczysty należy do podelementu arktyczno-alpejskiego. W Tatrach jest dość pospolity, zaliczany do gatunków reglaowych z centrum występowania w piętrze dolnoreglowym; na obszarze całych Karpat występuje pospolicie (Pawłowski 1956). W górach rośnie głównie na podłożu wapiennym, w lasach, zwłaszcza bukowych; jest gatunkiem charakterystycznym dla związku *Fagion sylvaticae*.

Stanowiska nizinowe cechuje zbliżony do warunków górskich mikroklimat, charakter podłoża i roślinność. Paproć ta rośnie na nizinie w cieniistych i wilgotnych lasach bukowych lub jaworowych, rzadziej w grądach lub zaroślach leszczynowych. Wykonana przed kilkunastu laty przez Bróza i Przemyskiego (1987) inwentaryzacja stanowisk wykazała, że nizinową część populacji paprotnika kolczystego uznaje się za zagrożoną. Autorzy ci uważają, że na obszarze Polski nizinowej jest to takson wymierający, a około 40% stanowisk ma już jedynie charakter historyczny. W tej sytuacji wartość odnotowania wydaje się odnalezienie nowego stanowiska paprotnika kolczystego w okolicy Jerzmanowic na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej.

W południowej części Wyżyny stanowiska omawianego gatunku znane były od dawna; w drugiej połowie XIX w. paproć tę zbierali tu już F. Berdau i M. Raciborski. Część stanowisk podawanych przez tych badaczy już nie istnieje, niektóre utrzymują się do dziś, inne odkryto dopiero w ostatnich latach. Paprotnik kolczysty jest częsty w Ojcowskim Parku Narodowym; nieliczne, rozrzucone stanowiska ma w Dolinkach Podkrakowskich (dane z ATPOL-u). Odnalezione ostatnio stanowisko koło Jerzmanowic leży pomiędzy tymi dwoma arealami występowania.

Omawiane stanowisko znajduje się na Skalce 502, jednym z większych ostańców wapiennych. Paprotnik kolczysty rośnie u podnóża ściany skalnej, na stromym stoku o ekspozycji północno-wschodniej. Podłoże budują tu wielkie głazy, pomiędzy którymi zalegają okruszy wapienne i rumosze. Stok porastają gęste zarośla leszczynowe z pojedynczymi grabami. Krzewy leszczyny osiągnęły wysokość około 6 m i niemal pełne zwarcie. Silne ocienienie i północno-wschodnia ekspozycja stwarzają korzystny dla paprotnika, chłodny mikroklimat. Pod okapem krzewów rośnie tu bez koralowy *Sambucus racemosa*, również uważany za gatunek górski, oraz dereń świdwa *Cornus sanguinea*. W dzień zarośli znaczną część

Ryc. 1. Zróżnicowanie pokroju liści paprotnika kolczystego: A – pojedynczo pierzasty liść osobników młodocianych; B – podwójnie pierzasty liść okazów dobrze rozwiniętych. — Types of *Polystichum aculeatum* leaves: A – 1-pinnate leaf of young specimens, B – 2-pinnate leaf of fully developed specimens. Rys. M. Matyjaszkiewicz

powierzchni zajmuje rumosz skalny i ściółka, około 50% porasta runo. Paprotnikowi kolczystemu towarzyszą: podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, салатник leśny *Mycelis muralis*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, perlówka zwisła *Melica nutans*, paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare* i nerecznica samcza *Dryopteris filix-mas*. W szczelinach głazów rosną: bodziszek cuchnący *Geranium robertianum*, zanokcica skalna *Asplenium trichomanes* i rzeżusznik piaszkowy *Cardaminopsis arenosa*. Pojedynczo występują też rośliny ciepłolubne, jak: dzwonek brzoskwiniolistny *Campanula persicifolia*, rozchodnik wielki *Sedum maximum* i oleśnik górski *Libanotis pyrenaica*.

Populacja paprotnika kolczystego na Skalce 502 jest dosyć liczna: składa się z 21 osobników. Większość z nich to duże, dorodne rośliny, z wieloma liśćmi długości około 60 cm, z typowo wykształconą blaszką liściową. Natomiast 7 niewielkich roślin, o liściach około 20 cm długości, ma blaszki niemal pojedynczo pierzaste, ze słabo tylko oddzielnym pierwszym po górnej stronie odcinkiem drugiego rzędu; pokrojem przypominają one liście paprotnika ostrego *Polystichum lonchitis* (ryc. 1). Niektóre z nich to prawdopodobnie osobniki młodociane, inne – rosnące w płytkich szczelinach skalnych – być może formy głodowe.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na znaczenie ostańców jurajskich dla zachowania bogactwa przyrodniczego Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Te niewielkie formy skalne, rozrzucone w krajobrazie rolniczym, stanowią ostoję wielu cennych gatunków roślin, głównie kserotermicznych, ale także i górskich. Powinny być one otoczone opieką ze strony służb ochrony przyrody i poddane ochronie czynnej. Niestety, obserwuje się silne niszczenie flory skałek, m.in. przez sytuowanie wysypisk śmieci u ich podnóża, nadmierne wydeptywanie, palenie ognisk, spalanie opon samochodowych. Wypalane są także duże płyty muraw i zarośli, co wprawdzie hamuje procesy naturalnej sukcesji i sprzyja zachowaniu roślinności naskalnej i kserotermicznej, nie może jednak zastąpić racjonalnej ochrony. Ostańce jержmanowickie znajdują się w granicach Parku Krajobrazowego Dolinki Krakowskie; skałka 502 jest ponadto pomnikiem przyrody – nie widać jednak w terenie jakichkolwiek działań, które miałyby wynikać z tej sytuacji prawnej.

Róża Kaźmierczakowa

PIŚMIENNICTWO

Bróź E., Przemyski A. 1987. Wymieranie gatunków z rodzaju *Polystichum* paprotnik na obszarze Prowincji Nizowo-Wyżynnej Polski. Chrońmy Przyr. Ojcz. 43, 5/6: 17–30.

Pawłowski B. 1956. *Flora Tatr*. T. I, PWN, Warszawa.

Zajęc M. 1996. *Mountain vascular plants in the Polish Lowlands*. Polish Bot. Stud. 11: 1–92.